

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

UDC 821.113.5

Olga Ermakova

St. Petersburg State University

OPPFATNING AV MODERSKAP I DIKTENE AV HALLDIS MOREN VESAAS OG INGER HAGERUP

For citation: Ermakova O. Oppfatning av moderskap i diktene av Halldis Moren Vesaas og Inger Hagerup. *Scandinavian Philology*, 2019, vol. 17, issue 2, pp. 298–306. <https://doi.org/10.21638/11701/spbu21.2019.207>

Denne artikkelen drøfter hvordan oppfatning av moderskapet kommer til uttrykk i diktene av Halldis Moren Vesaas (1907–1995) og Inger Hagerup (1905–1985). Dette emnet er særlig aktuelt i den moderne verden, for de tradisjonelle familiemønstrene har blitt kraftig revidert. Mange kvinnelige forfattere i Norge tar seg for tiden av denne problematikken mens de tar utgangspunktet i en lang tradisjon som lenge har eksistert i norsk litteratur. Diktene av Moren Vesaas og Hagerup er en viktig del av denne tradisjonen. Til forskjell fra mange andre forfattere, er det hverken Hagerup eller Moren Vesaas som er opptatt av spørsmålet om moderskapens sosiale betydning; det viktigste i deres dikt er oppfatning av moderskap og bånd mellom mor og barn. I denne artikkelen analyseres diktene gjennom det arketypiske bildet Den store mor som kom i uttrykk i verkene av Carl Jung og hans etterfølger Erich Neuman. Jung påpekte at morsfiguren er ambivalent: elskende og skremmende mor. I diktene av Moren Vesaas og Hagerup kan man finne begge sidene av dette arketypiske bildet: det positive aspektet i diktet av Moren Vesaas der moren mottar sin nye rolle og viser seg som inkarnering av raus og uselvvisk kjærlighet, og det negative aspektet i diktet av Hagerup: en mor som oppfatter sitt barn som eventuell rival og samtidig forstår at hun avhenger av ham. En slik oppriktig skildring av en av de mest intime sfærene i kvinnens liv var ganske nyskapende i den tids litteratur.

Nøkkelord: moderskap, norsk lyrikk, Halldis Moren Vesaas, Inger Hagerup arketypisk bilde.

I de siste tiårene har samfunnet både i Russland og Norge opplevd store forandringer i de tradisjonelle familiemønstrene; det samme gjelder oppfatning av moderskap. Den største arena for slike debatter i Russland er nok nettsamfunn: det er der kvinner i de siste årene har trådt fram og gitt uttrykk for at de opplever morsrolle som vanskelig, de tør å fortelle at de ikke alltid føler den «altopp-slukkende kjærlighet» for barnet sitt som det tradisjonelle mønsteret krever av dem; samtidig har det utbredt seg en karikert skikkelse av en mor som stiller tåpelige krav til de andre og bryter samfunnets normer av den grunn at hennes barn skal få det beste. Gjennom disse debattene kommer det fram et bilde av en mor slik samfunnet vil at hun skal se ut: ei med ubetinget kjærlighet for sine barn, men samtidig er barna hennes så «veloppdraget» at man ikke legger merke til deres eksistens i offentlige rom: på spisesteder, fly, busser etc.

Dette mønsteret er vel i høy grad patriarkalsk; men det viser seg at mødrene i Norge, et land som er blant de fremste når det gjelder kvinnefrigjøring, også opplever moderskap som problematisk, mer enn det, det er snakk om krise i moderskap. Mens de ene gir uttrykk for at samfunnet presser dem inn i morsrollen og forventer at de blir mødre, utbryter de andre at de faktisk vil bli hjemmевærende husmødre, men med dette føler de at de forræder de liberale verdiene: «Fordi jeg prioriterer familien og morsrollen foran lønnsinntekt, titler, karriere og pensjonspoeng, så har jeg i ølge radikalfeministene, 68-gjengen, kjønnsforskere, Arbeiderpartiets kvinnegruppe, SV-ledelsen, Tårnfrid, akademikerstanden, middelklassen, materialister, markedsførere, institusjonstilhengere, venstrevridde journalister og udugelige familieministere — valgt helt feil!» [Vestly, 2013]. Synet på morsrolle og det å få barn er altså ganske kontroversielt.

Et viktig arena for problematisering av moderskap i Norge er blitt skjønnlitteratur. Det er noen av de fremste moderne forfatterne som Hanne Ørstavik og Trude Marstein som har tatt opp temaet i bøkene sine. At dette emnet er høyst aktuelt, viser litteraturdebatten som utspilte seg i flere aviser i 2018. Det begynte med A. Hygen Meyers artikkel *Barselromanene kommer* 23.07.18 i Klassekampen der hun pekte på at mange av romanene fra høstens bokslipp i 2018 handlet om moderskap og barsel [Hygen Meyers, 2018]. Deretter kom andre journalister og kri-

tikere med sine uttalelser. Mens noen mente at moderskapen i kulturen ofte ble trivialisert, skjelte de andre romanene ut, for eksempel Endre Ruset som sammenliknet denne litteraturbølgen med «en tsunami av brystmelk» [Ruset, 2018] og mente at alle bøkene var lite originale.

Interessen for denne problematikken har lange tradisjoner i norsk litteratur. Det er vanlig å spore dem tilbake til Sigrid Undset, hennes romaner som *Kristin Lavransdatter*, *Ida Elisabeth* og *Madame Dorothea*. Imidlertid kan vi finne noen tidligere verk der man tar opp dette problemet; vi kan for eksempel tenke på debatten rundt Ibsens *Hedda Gabler* da mange kritikere ble opprørt av at hovedpersonen ikke ville ha barn.

Her i denne artikkelen skal jeg vise hvordan oppfatning av moderskapet kommer til uttrykk i diktene av Halldis Moren Vesaas (1907–1995) og Inger Hagerup (1905–1985).

P. T. Andersen kaller de to kvinnelige lyrikerne «pionerer for en moderne kvinneuttrykk» [Andersen, 2001, s. 427]. De debuterte med ti års mellomrom, Halldis Moren Vesaas utga sin første diktsamling i 1929 (*Harpe og dolk*), mens den første samlingen av Inger Hagerup (*Jeg gikk meg vill i skogene*) kom ut i 1939. Det er mange likhetstrekk i de temaene som kommer fram i deres lyrikk. Ellers er de ganske forskjellige både i språk, oppbygging av dikt og temperament, som P. T. Andersen påpeker: «Den varme, oftest harmoniske og hverdagsnære utformingen av poetisk livsvisdom vi finner hos Moren Vesaas, motsvares av en mer ambivalent, reflekterende og problematiserende lyrisk røst hos Hagerup [Andersen, 2001, s. 427]. Det viser seg at dette også stemmer når det gjelder oppfatning av morsrolle hos de to.

Hverken Moren Vesaas eller Hagerup var opptatt av det sosiale aspektet ved morsrollen. Det som de legger vekt på, er å formidle hva det betyr å være mor. Derfor har jeg valgt å analysere diktene ved hjelp av arketypebegrepet utviklet av Carl Gustav Jung og hans etterfølgere, blant annet Erich Neumann som i 1955 publiserte sin berømte bok *The Great Mother: An Analysis of the Archetype*.

Ifølge Jung består det kollektive ubevisste av instinkter og arketyper: universelle projeksjoner som ligger forankret i strukturer i menneskehjernen. Mens den individuelle delen av sjelen er tidsbundet og ikke kan presenteres i fravær av den historiske, kollektive delen, er arketyperen uaffektet av tiden. Arketypiske bilder er på en måte formidlere mellom arketypene og menneskets bevissthet. En av de viktigste arketypiske bildene Jung beskriver, er morsarketyperen, en del av *anima* (arketypen for

kvinneligheten i mannens underbevissthet). Morsfiguren er ambivalent, «the loving and terrible mother», som Jung uttrykker det, og mens den gode morsfiguren forbindes med den fødende, nærende moren, er den onde uttrykk for kreftene som hindrer subjektets utvikling. [Jung, 1969, p. 81]. I verkene av Jungs etterfølgere, Maria Luisa von Frantz og Erich Neumann blir Den store moderens arketypiske bilde utviklet og utforsket mer detaljert.

Halldis Moren Vesaas hadde to barn, sønnen Olav og datteren Guri. Olav Vesaas som i ettertid fulgte foreldrenes spor og ble journalist og forfatter, ble født i 1935. Året etter, i 1936, utgav Moren Vesaas diktsamlingen *Lykkelige hender* der flere dikt formidler hennes følelser ved det å ha blitt mor. Av denne samlingen har jeg valgt diktet *Barnet og treet* som mest tydelig uttrykker morens holdning til sitt barn som også kommer fram i de andre diktene.

Inger Hagerup fikk to sønner, Helge (1933–2008) og Klaus (1946–2018). Det er bemerkverdig nok at begge to er blitt forfattere. Mest kjent er kanskje Klaus Hagerup for sine barne- og ungdomssbøker. Han har også skrevet biografisk bok om sin mor, *Alt er så nær meg* (1988). Til forskjell fra Moren Vesaas, er det kun ett dikt i Inger Hagerups forfatterskap der hun tar opp moderskapsproblematikken. Diktet heter *Til barnet* og går inn i samlingen *Videre* som ble publisert i 1945. Det er imidlertid så oppriktig og til dels provoserende at man ser ganske klart hvordan lyrikeren oppfattet moderskap.

Både i språket og i den formelle strofebehandlingen er de to diktene helt forskjellige: det ene er skrevet på nynorsk, den andre på riksmål; mens Moren Vesaas skriver i frie vers, har Hagerups dikt ganske tradisjonell, fast form. Desto mer interessant er det at situasjonen beskrevet i diktene er ganske lik: det lyriske jeget, moren, henvender seg til sitt barn og prøver å uttrykke og innse for fullt det dype båndet som knytter dem. Det virker som om det ikke finnes noen andre mennesker i det store universet der moren og sønnen lever. Begge diktene berører også slike emner som fremtiden og døden: barnet blir voksent og skal leve mens moren for lengst er borte. Samtidig er skikkelsene av moren og sønnen, deres forhold avbildet i disse diktene ganske ulikt.

Sonen og treet beskriver en ganske triviell, hverdagslig situasjon. Det er en kveldsstund like før barnet skal sovne, og etter at kveldsbadingen er unnagjort. Barnet er opptatt av alt som han ser omkring seg, han får i hendene klaser av rogneblomster og ler av glede. Etterpå legger mo-

ren ham i senga hans, og han leker med sine egne fingrer og tær mens moren går og steller litt i rommet. Men hver detalj av de hverdagslige systemene blir for det lyriske jeget et uttrykk for det jublende, seirende livet: «Du er det eg har fått bere fram til vekst og blom» [Moren Vesaas, 1998, s. 121]. Følelsen av det rike, veldige livet forsterkes ved at lyrikeren gir uttrykk for vidt spekter av sanselige opplevelser: både taktile («din varme mot min, dine mjuke lemmer i hendene mine, // ditt fine hår og di blomeblad-hud mot mitt kinn») og lukteopplevelser («Den søte og varme angen som bur i alt som skal gro // stryk over sansane mine, gåsunge-mjukt og blidt).

Treet er det sentrale blidet i diktet: både på det konkrete planet og det symbolske. Det er et helt konkret rognetre i blomst som står like utenfor vinduet til det rommet der moren og sønnen befinner seg. Samtidig sammenlikner det lyriske jeget seg med dette treet: «Son, eg står rik av deg, står i blom som treet der ute, // ein sterk ung raun som ber dei kvite blomane sine // inn av det opne glaset og andar igjennom vårt rom.» I den siste strofen gjentar lyrikeren denne sammenligningen: «Son, eg er rik av deg, som raunen av blomar i juni» og utvikler den videre i de siste linjene: «Du óg vil vere å sjå til for meg som eit rakt og herleg tre // eg trygt kan slokne innunder — ja sige i skuggar og kjøld // som utbrent fjorårslauv // ned kring ei sterk, ung rot.»

Det er ikke tilfeldig at det akkurat er rogn det lyriske jeget sammenlikner seg med. Mens i den kontinentale europeiske kulturen er det først og fremst epletre som av alle treartene oppfattes som symbol på fruktbarhet, var det rogn som hadde samme betydning hos de gamle skandinavernene. Treet ble viet til en av de mektigste gudinnene i norrøn mytologi, Frøya, som var fruktbarhets- og kjærlighetsgudinne, men også fikk sin del av de avdøde krigerne som ble drept på slagsfeltet. Hun ble gjerne ofret rognegrener med bærklasser på. Dermed kommer den store modergudinne fram i diktet. Det er Demeter, det arketypiske bildet av jublende, raus og uselvisk kjærlighet. Sønnen det lyriske jeget henvender seg til, er Det guddommelige barnet som er senter for og mening ved hennes universet: «Dei sterke små hendene dine riv i klasen av mjuke blomar, // allting skal du ha tak i, slite i, smake og sjå. // Du grip like ørt etter alt den rike dagen ber mot deg, // solflekker, lauv i vinden, skuggen av fuglar i flog...», og alt som skjer rundt ham, selv det hverdagslige fylles med lys og mening («den store festen som laugingsstunda di er»). Slik som Erich Neumann skriver om det: «With the birth

of her son, the woman accomplishes the miracle of nature, which gives birth to something different from itself and antithetical to itself... Thus the woman experiences her power to bring forth light and spirit, to generate a luminous spirit that despite all changes and catastrophes is enduring and immortal. Her delight at being able to bear a living creature, a son who complements her by his otherness, is increased by the greater delight of creating spirit, light and immortality, the divine son, through the transformation of her own nature. For in the mystery, she who gives birth renews herself» [Neumann, 1974, s. 320].

En mor som bærer fram en sønn, blir altså uødelig og fremstår dermed som modergudinne. Det er derfor det lyriske jeget «ser roleg og klårt fram til ein annan kveld» når hun «skal kvile kraftlaust på teppet og kolne mot dødens ro». Det siste hun kommer til å se blir sønnen hennes, og hun kommer til å dø vitende at han gjennom sin tilværelse er hennes måte å leve videre på.

Til forskjell fra Moren Vesaas sitt dikt, er Hagerups *Til barnet* bygget ganske tett. Her finner man ingen konkrete detaljer eller lange, lyriske beskrivelser. De første linjene i de fire strofene er fremhevet i forhold til de andre linjene i sin metrikk: de er skrevet i korjambe, mens de andre diktene — i jambisk tetrameter. Man kan si at disse linjene er anaforiske, men ikke på den tradisjonelle vis der lyrikeren begynner linjene med samme ord; det er syntaksisk struktur som gjentas: «blod av min blod, kjød av min kjød»; «lyst av min lyst, skam av min skam»; «kropp av min kropp, ånd av min ånd»; «drøm av min drøm, ild av min ild» [Hagerup, 1998, s. 73]. Disse setningene viser en bestemt utvikling i det lyriske jegets tankegang: fra det kroppslige til det åndelige og til det mer positive (*skam av min skam* vs. *ild av min ild*). De angir tonen i de tilsvarende strofene.

«Kjød av min kjød» er et fast uttrykk med bibelsk opphav; der brukes det merkelig nok ikke om blodslektskap, men om mann og hustru (1 Mos., 2, 24), men i ettertid har man stadig brukt det med tanke på forhold mellom foreldre og barn. Det tradisjonelle, nesten klisjéaktige uttrykket står i skarp kontrast med neste linje: «hva blir du — uvenn eller venn?» som dermed virker enda mer provoserende, ja nesten blasfemisk for den konvensjonelle oppfatningen om bånd mellom barn og mor. Morens usikkerhet og ubehag gjennomskues også i de to siste linjene i den første strofen: «Så underlig å gå igjen// i dine trekk når jeg er død». Ved første øyekast er det den samme tanken som man ser hos Mo-

ren Vesaas, at man lever videre i sine barn, men det er i valget av verbet uhygget ligger: ikke «leve», men «gå igjen». Å være gjenganger er nok ikke noe hyggelig, det er ikke snakk om udødelighet, men om spøkelsesaktig, falsk tilværelse. Moren er altså ikke udødelig, og barnet som skal leve videre når hun er død, minner henne på den uunngåelige slutten.

I den tredje strofen gjentar lyrikeren den samme kontroversielle linjen: «hva blir du — uvenn eller venn?» og fortsetter: «Når slipper du min sultne hånd// så jeg står hjelpeløs igjen?» Det er faktisk første gang i diktet man finner uttrykk for morens kjærlighet. Men det er slett ikke den rolige, generøse kjærligheten vi ser i diktet *Sonen og treet*. Barnet skal forlate sin mor, det er uunngåelig, det eneste spørsmålet er *når* det skjer. Etter avskjeden står moren igjen hjelpeløs og «sulten». Med andre ord, er barnet en slags føde for moren, og det er kun i hans nærvær hun føler seg hel. Det er da ikke så rart at barnet *er nødt* til å forlate henne.

Her ser vi den andre siden av den arketypiske moren: den som ødelegger og hemmer sitt eget barn. Det er tydelig at det lyriske jeget i diktet forstår godt sin hemmende makt og ikke vil at den skal skade barnet. Men den eneste utveien hun finner, er å ta avskjed med barnet: «les aldri disse bitre ord!// Du hører morgendagen til.// Lev videre, og glem din mor». Barnet skal altså glemme sin mor for å kunne leve videre, og moren ofrer sin makt («jeg står hjelpeløs igjen») for å la barnet, *morgendagen* leve. Det minner på de eleusinske mysterier som ble analysert i mange verk, bl. a. av Jung og Neumann: «The belief that “a mythical woman had to die, in order that the fruits of the field might spring from her dead limbs”, was, it seems to us, the foundation of the original, matriarchal form of the “queen’s ritual”, in which woman had to sacrifice herself for the fertility of the world», skriver Neumann [Neumann, 1974]. Her er det ikke snakk om at moren skal dø for å la barnet leve, men hun skal bli igjen i fortiden, glemmes, noe som kommer ganske nært døden.

I sin helhet avspeiler diktet det lyriske jegets indre kamp i hennes oppfatning av sin rolle som mor: fra å se barnet som sitt mulige rival («hva blir du, uvenn eller venn?») til å lengte etter å eie barnet som sitt integrerende del («kropp av min kropp, ånd av min ånd») og videre til uttrykk av ofrende kjærlighet («lev videre og glem din mor»). Den nordiske litteraturen kjenner til beskrivelser av problematiske forhold mellom mor og barn, det er nok å nevne Jonas Lies roman *Livets slave*, August Strindbergs drama *Pelikanen* m.m., men jeg tør fastslå at diktet av Inger Hagerup er blant de første verkene der kvinnen direkte gir ut-

trykk for at det nyfødte barnet kan vekke noen andre følelser enn jubel og ubetinget kjærlighet.

Analysen av de to diktene viser at det ikke finnes noen spor på sosialt engasjement hos Halldis Moren Vesaas og Inger Hagerup: ingen av de to lyrikerne uttrykker det som problematisk å være mor i det moderne samfunnet; begge to referer universet der det bare er plass til to: moren og barnet. Men det faktet at de uttrykker så åpent og modig sine mest intime følelser ved det å være mor, er nok et nytt steg i utviklingen av den tradisjonen som fremdeles er ganske aktuell i norsk litteratur.

REFERENCES

- Andersen P. A. *Norsk litteraturhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget, 2001.
- Hagerup I. *Til barnet. Samlede dikt*. Oslo, Aschehoug, 1998.
- Hygen Meyer A. Barselromanene kommer. *Klassekampen*, 23.07.2018. Available at: <https://www.klassekampen.no/article/20180723/ARTICLE/180729989> (accessed: 20.09.2019).
- Jung C. G. *Psychological Aspects of the Mother Archetype. Collected Works of C. G. Jung: The Archetype and the Collective Unconscious*. Vol. 9. Princeton: Princeton University Press, 1969. P. 75–112.
- Moren Vesaas H. *Sonen og treet. Dikt i samling*. Oslo: Aschehoug, 1998. S. 121–122.
- Neumann E. *The Great Mother. An Analysis of the Archetype*. Princeton: Princeton University Press, 1974.
- Ruset E. *Barselbølgen i norsk litteratur*. *Dagbladet*. 04.08.2018. Available at: <https://www.dagbladet.no/kultur/en-tsunami-av-brystmelk-treffer-bokmarkedet-denne-hosten/70071456> (accessed: 20.09.2019).
- Vestly L. M. Morshjerte i samfunnsklemma. *Dagensdebatt*, 05.03.2013. Available at: <https://www.dagen.no/meninger/Morshjerte-i-samfunnsklemma-59514> (accessed: 20.09.2019).

Olga Ermakova
St. Petersburg State University

PERCEPTION OF MOTHERHOOD IN THE POEMS BY HALLDIS MOREN VESAAS AND INGER HAGERUP

For citation: Ermakova O. Oppfatning av moderskap i diktene av Halldis Moren Vesaas og Inger Hagerup. *Scandinavian Philology*, 2019, vol. 17, issue 2, pp. 298–306. <https://doi.org/10.21638/11701/spbu21.2019.207>

The article analyzes the theme of motherhood in the poems by Halldis Moren Vesaas (1907–1995) and Inger Hagerup (1905–1985). This theme is rather essential in

the modern world where the traditional family models are being reconsidered. There are many modern Norwegian writers who approach this subject in their books basing upon the long tradition that has been existing in the Norwegian literature. The poems by Moren Vesaas and Hagerup are an essential stage of developing this tradition. Neither Hagerup, nor Moren Vesaas touch upon the social aspect of being mother; their poems show how the mother is trying to perceive her new role in life and feel the bonds with her young child. This article interprets the poems basing upon the archetypical symbol of The Great Mother that has been analyzed in the works by Carl Jung and his successor Erich Neumann. Jung wrote that the mother archetype is ambivalent: the great and the terrible mother. Comparing the mother image in the poems by Moren Vesaas and Hagerup we can clearly recognize these two aspects of the archetypical symbol: the positive aspect in Moren Vesaas' poem where the mother accepts her new role and is shown as an image of the selfless and generous love, and the negative aspect in Hagerup's poem: a mother who thinks of her child as a possible rival, but perceives that she depends on him. Such an open expression of the most intimate woman's feelings was doubtless new in the Norwegian poetry of that period.

Keywords: motherhood, Norwegian poetry, Halldis Moren Vesaas, Inger Hagerup, archetype.

Olga Ermakova

PhD in Philology, Associate Professor,
St. Petersburg State University,
7–9, Universitetskaya nab., St. Petersburg, 199034, Russia
E-mail: o.ermakova@spbu.ru

Received: August 27, 2019

Accepted: October 7, 2019